

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

SPAIN CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND
INNOVATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi[®] digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

SIRDARYO VILOYATIDA YER RESURLARINING DINAMIK O'ZGARISHLARI

Bobojonov Nurimon Shaxriyor-o'g'li

“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti,
talabasi

nurimonbobojonov@gmail.com

Annotatsiya: Sirdaryo viloyatida yer resurslarining shakllanish dinamikasi, hududiy tarqalishi, mineralogik tarkibi, ratsional foydalanishda antropogen omillarning yer resurslariga ko'rsatayotgan ta'siri va oqibatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Tabiiy sharoit, tabiiy geografik komponentlar, yer resurslari, yer bonitrovkasi, yerdan ratsional foydalanish, muhofaza qilish, yechim va istiqbollar, inson omili.

Abstract: The dynamics of the formation of land resources, territorial distribution, mineralogical composition, the impact and consequences of anthropogenic factors on land resources in the rational use of land resources have been analyzed.

Key words: Natural conditions, natural geographical components, land resources, land surveying, rational use of land, protection, solutions and prospects, human factor.

Аннотация: Проанализирована динамика формирования земельных ресурсов, территориальное распределение, минералогический состав, влияние и последствия антропогенных факторов на земельные ресурсы при рациональном использовании земельных ресурсов.

Ключевые слова: Природные условия, природно-географические компоненты, земельные ресурсы, межевание, рациональное использование земель, охрана, решения и перспективы, человеческий фактор.

Kirish. Keyingi yillarda yer tanqisligi muammosi ko'pgina davlatlarda olimlarni va muhandislarni aholining yerga bo'lgan talabini ta'minlash yo'llarini axtarishga majbur qilyapti. Mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanishida yer resurslari va ularning holati, yerlarni avaylab asrashga, himoyalashga, undan oqilona foydalanishga katta e'tibor berishni talab etmoqda. Shundan kelib chiqib Respublikamizning barcha hududlarida yer resurlardan foydalanishni chuqur tahlil qilib o'rganib borish va mavjud muammolarni hal qilishga doir taklif, tavsiyalar berish lozimdir. Yer resurslaridan foydalanish va uni hududiy tashkil etish, birinchi navbatda, mamlakatimiz aholisi va xo'jaligi ehtiyojlaridan kelib chiqib takomillashtirilmoqda. Sirdaryo viloyati va uning hududlarida yerlarning

hozirgi holati, yerlardan foydalanishning yillar bo'yicha o'zgarishini tahlil qilishdan iboratdir. Yerlarni ishlatishda to'la foydalanilmayotgan imkoniyatlardan biri mintaqalarning tabiiy – agrar imkoniyati bo'lib, qishloq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlikni tahlil qilish joyning shu imkoniyatlaridan qanday foydalanayotganligini baholash orqali amalga oshirishdir.

Asosiy qism. Sirdaryo viloyati tabiiy geografik jihatdan asosan, to'lqinsimon tekislik bo'lib, janubidan shimoliy g'arbga tomon pasayib boradi. Mirzacho'l dashtining bir qismi viloyat hududiga kiradi. Hududning shimolida 230 m, markaziy qismida 400 – 450 m, janubiy va januniy g'arbida 600 – 650 m. Sharqida keng Sirdaryo vodiysi joylashgan. Mezozoy va kaynozoy davrida, asosan, cho'kindi jinslarning qalin qatlami bilan qoplangan. Sho'ro'zak, Mirzarabot, Sardoba kabi botiqlar mavjud. Tekislik qismi daryolar oqizib keltirgan yotqiziqlardan hosil bo'lgan, ba'zi joylarini ko'l, botqoq va sho'rxok yerlar egallagan. Sirdaryo viloyatida yangi kanallar, zovurlar qazilib, cho'l o'zlashtirildi va ekin maydonlariga aylantirildi. Tekislik qismida irrigatsiya inshootlari qurilib, paxtazor, bog' va tokzorlar barpo qilindi. Adirlar lalmikor yerlar va yaylovlardan iborat.

Viloyat yer resurslarining muhim xususiyatlaridan biri, tabiiy komponentlarning tuzilishi, rivojlanishi bilan o'zaro bog'liqliqligi va aloqadorligi bir butunlikni hosil qilgan. Shu bilan birga viloyat hududining geomorfologiyasi murakkab hududiy tabaqalangan bo'lib, turli katta – kichiklikdagi relef shakllari va tabiiy geografik komplekslardan tashkil topgan. Bu o'z navbatida hududning gidrologik rejimi boshqa asosiy komponenti bo'lgan orografik tuzilishi, meteorologik birliklar, yer po'sti, o'simlik bilan qoplanganlik kabi to'g'ridan to'g'ri ta'sir etishning tabiiy geografik mahsuli hisoblanadi. Viloyatda suv resurslarning tarqalish qonuniyatlarida iqlim komponentlari ancha harakatchan va aralashuvchidir. Hududning joylashish qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda suv resursi havo kabi boshqa komponentlar (tog' jinslari, tuproq, o'simlik, xayvonot) tarkibiga kirib borib, landshaftlararo modda va energiya almashinish jarayonida faol tashuvchi vosita hisoblanadi.

Viloyatda yerlardan foydalanishning kichik hududlar doirasida iqtisodiy geografik jihatdan tahlil qilish va o'rganishdan iborat. Bu o'rinda tanlab olingan Sirdaryo viloyati yer resurslari va ularning hozirgi holatini statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilish, o'rganish, mavjud yerlardan foydalanishi tuman hududlardagi yerning holatini ochib berish orqali taklif va tavsiyalar berishdan iboratdir. Uning vazifasi esa yer resurslaridan foydalanish jarayonida sug'oriladigan, lalmi va boshqa yerlarning holatini tahlil qilish va o'rganish, mavjud ayrim muammolarni ochib berishdir. Bu o'zgarishlarning sabablaridan biri qishloq xo'jaligi yerlarining geoeologik xo'jalik jihatidan zo'riqish darajasining ortib borishidir. Shu bois, bu jarayonning hududiy tarkibini o'rganish, baholash va me'yorlashtirish qishloq xo'jaligida yerlardan

foydalanishni hududiy tashkil etishni takomillashtirishning asosiy shartlaridan biridir. Buning uchun miqdoriy ko'rsatkichlar yordamida qishloq xo'jaligi antropogen bosimi va sifat ko'rsatkichlari yordamida landshaftlarning tabiiy himoyalanganlik darajasi tahlil qilinadi.

Sirdaryo viloyatining 2021 – yil 1 – yanvar holatiga tuzilgan yer hisoboti bo'yicha viloyatning umumiy foydalanishidagi yer maydoni 3690 052 gektarni tashkil etib, shundan jami sug'oriladigan yerlar 227 816 gektar. Jami xaydaladigan ekin yerlar 245 533 gektar, shu jumladan sug'oriladigan ekin yerlar 227 816 gektar. Ko'p yillik daraxtzorlar jami 7 331 gektar, shundan bog'zorlar 1 761 gektar, uzumzorlar 72 gektar, tutzorlar 350 gektar, ko'chatzorlar 100 gektarni tashkil qiladi. Yaylovlar 18 645 gektarni, jami qishloq xo'jaligi yerlari 281 092 gektarni tashkil etadi. Viloyatda tabiiy sharoitning noqulay kelishi, aholi sonining yildan yilga ortib borishi, yerlarga bo'lgan talabning ko'payib borishi, aholida ekologik ta'lim tarbiyaning yo'qligi, ekologik savodsizlik natijasida tabiatga bo'lgan salbiy ta'sirning kuchayishi, suv va yerdan noto'g'ri foydalanishi kabi ko'plab salbiy omillarning ta'siri natijasida yer resurslari unumdorligi kamayib ko'plab yerlar ishdan chiqmoqda. Natijada viloyatda bir yilda 2021 – yilda 2020 – yilga nisbatan quyidagi o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan: jami haydaladigan ekin yerlar 547 gektarga kamaygan, shundan, sug'oriladigan ekin yerlar 224 gektarga ko'paygan (ko'payish sababi sug'oriladigan ko'p yillik daraxtzorlar buzilib suvli ekin yer turiga o'tkazildi), lalmi ekin yerlar 70 gektarga kamaygan (kamayish sababi ushbu maydonlar o'rnida bog' va tokzorlar barpo etilganligi uchun lalmi ekin yerlidan ko'p yillik daraxtzor turiga o'tkazildi). Ko'p yillik daraxtzorlar jami 170 gektarga ko'paygan, shundan bog'zorlar 65 gektarga, uzumzorlar 50 gektar, mevali ko'chatzorlar 55 gektarga ko'paygan (sababi lalmi va yaylov yerlar hisobidan bog', tok va mevali ko'chatzorlar ekilgan va ushbu maydonlar ko'p yillik daraxtzor turiga o'tkazildi). Tutzorlar 37 gektarga kamaygan, ya'ni yaroqsiz tutzorlar buzilib yer maydoni ekin yer turiga o'tkazilgan. Yaylov yerlar 1 578 gektarga kamaydi (bunga sabab ushbu maydonda bog' – tok ekilgan va ushbu yaylov yerlar ko'p yillik daraxtzor turiga o'tkazildi). Jami qishloq xo'jaligi yerlari o'zgarishsiz qoldi.

Bunday holat o'z – o'zidan mavjud suv resurslaridan samarali va oqilona foydalanishni tashkil etish, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv xo'jaligi inshootlari texnik holatini yaxshilash va ularni modernizatsiya qilish, suvni tejash texnologiyalarini keng ko'lamda joriy etish, suv xo'jaligi tashkilotlarining texnik bazasini mustahkamlash, suv iste'molchilari uyushmalari faoliyatini yanada yaxshilash, soha mutaxassislarining malakasini oshirishga qaratilgan islohotlarni taqozo etadi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun tegishli huquqiy asoslar yaratilishi zarur bo'ladi.

O'ziga xos demografik vaziyat shakllangan viloyatda yerdan foydalanishni hududiy tashkil etishda tabiiy va iqtisodiy sharoit bilan teng asosda demografik xususiyat ham hisobga olinishi kerak. Sababi – joylarda yerlardan foydalanish tizimi, eng avvalo, hududning demografik sig'imi va salohiyati bilan bog'liq. Murakkab iqtisodiy – demografik sharoit, odatda, yerdan intensiv foydalanishni talab etadi. Bu esa, aksariyat holatlarda ijtimoiy – ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Asosiy boyligimiz bo'lgan sug'oriladigan yerlarimiz kam bo'lishiga qaramasdan uning maydoni kengayishiga emas balkim qisqarishda davom etmoqda, chunki aholi sonini oshishi sug'oriladigan yer maydonlariga bo'lgan talabni oshiradi. Viloyatda umumiy yer maydoniga nisbatan sug'oriladigan yerlar 53 % ni tashkil etmoqda. Viloyat yer resurslaridan samarali va oqilona foydalanishda bu yerdagi mavjud xo'jalik sub'ektlarining ahamiyati kattadir. Tuman qishloq xo'jaligida yerdan foydalanishda asosiy ishlab chiqaruvchi sub'ektlar ya'ni fermer, dehqon xo'jaliklari hamda qisman urug'chilikka ixtisoslashtirilgan xo'jaliklar, oila qudrati kabilarning ahamiyati kattadir. Shunday ekan, ushbu xo'jaliklarning tuman yer resurslaridan foydalanish jarayonlarini tahlil qilib chiqish lozimdir

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish mumkinki, Sirdaryo viloyatida yer resurslariga bo'lgan talab yil sayin oshib bormoqda. Chunki aholi soni qancha ko'payib borsa, yerga ehtiyoj shuncha oshib boraveradi, chunki inson uchun kerak bo'ladigan barcha narsalar aynan yerda bunyod etiladi. Shunday ekan viloyat va tumanlarda yer resurslarining holatini o'rganib borish maqsadga muvofiqdir. Viloyat yer fondida sug'oriladigan yerlar holati muhim hisoblanib, keyingi yillarda uning maydoni qisqarib bormoqda. Viloyat tumanlari ichida Oqoltin tumani ham qishloq xo'jaligi tamoqlari keskin rivojlanib borayotgan tumanlardan biridir. Bu tumanning yer holati, uning xo'jaliklar doirasida taqsimlanishi, undan foydalanish imkoniyatlari o'rganilib chiqib quyidagi xulosani berish mumkin. Yer resurslaridan foydalanishda dehqonchilik va yaylov chorvachiligida intensiv usulning mavjudligi qulay tabiiy sharoitning mavjudligi, iqtisodiy geografik jihatdan Samarqand-Toshkent yo'llari kesishgan nuqtada joylashganligi ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Chunki, qishloq xo'jaligida yetishtirilgan mahsulotlarni qayta ishlab transport orqali istalgan hududga yetkazish imkoniyati kattadir. Bu esa mavjud yer resurslaridan samarali foydalanishni taqozo etadi. Keyingi yillarda viloyatda yer resurslaridan intensiv foydalanishda fermer xo'jaliklarining faoliyati asosiy ahamiyat kasb etmoqda. Chunki yer haqiqiy egasini topdi, endilikda yerning ham sifat, ham meliorativ holatiga jiddiy e'tibor berilmoqda. Ayniqsa yer resurslaridan foydalanish va muhofaza qilishda organik o'g'itlar miqdorini oshirish bilan, mahalliy o'g'itlar ya'ni chirindili moddalar, organik va kimyoviy o'g'itlar berish, ishlovni o'z vaqtida olib borish talab etiladi.

Bunda tuproq tarkibi yaxshilanib yuqori hosil olish imkonini berish bilan birga yer holatini yomon tomonga o'zgarishini oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Alimov U. A., Sverchkova L. M., Arxeologicheskiye issledovaniya Sirdarinskoy obl., IMKU. Vip. 21, T., 1987.
3. Qudratov. S, Sardobalar o'lkasi, T., 2001.
4. Sirdaryo viloyat Statistika boshqarmasi.
5. Internet saytlari.

